

Місце судової економічної експертизи в адміністративному судочинстві

Анастасія Купріянова

директор, кандидат юридичних наук, Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7874-8875>,
e-mail: Kupriianova_Anastasiya@nncise.org.ua

Наголошено, що підвищення якості адміністративно-деліктного провадження безпосередньо залежить від упровадження новітніх науково-технічних засобів, інформаційних технологій, а також сучасних прийомів, способів і методів експертного дослідження. Провідне місце у цьому процесі посідає застосування спеціальних знань під час проведення різних видів судових експертиз, зокрема судово-економічних.

Ключові слова: адміністративне провадження; спеціальні знання; судово-економічна експертиза; адміністративне судочинство; експертні установи.

The Place of Forensic Economic Examination in Administrative Proceedings

Anastasiia Kupriianova

The paper pinpoints that to improve the quality of administrative tort proceedings, it is essential to introduce advanced scientific and technical means, information technologies, and novel techniques, methods and methodologies of expert research. Application of specific expertise during the conduct of various types of forensic examinations, in particular forensic and economic ones, is of utmost importance.

Keywords: administrative proceedings; specific expertise; forensic economic examination; administrative justice; forensic expert institutions.

Сутність і місце судової експертизи в адміністративному провадженні науковці та практики визначають, зважаючи на те, що саме спеціальні знання обізнаних осіб є передумовою її призначення та проведення. Зазначимо, що спеціальними знаннями в юрисдикційній діяльності є сукупність знань у галузі науки, техніки, мистецтва й ремесла певної обізнаної особи в межах будь-якої професії, які, відповідно до норм адміністративно-деліктного законодавства, є необхідними для повного, усебічного, об'єктивного встановлення обставин, які є складниками предмета доказування, і вирішення інших завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення [1]. Підвищити якість адміністративно-деліктного провадження можна за допомогою новітніх науково-технічних засобів, інформаційних технологій, а також сучасних прийомів, способів і методів дослідження. Не менш важливою умовою ефективного розгляду справ про адміністративні правопорушення є застосування спеціальних знань під час проведення різних видів судових експертиз. Це обумовлено тим,

що експертиза є найбільш ефективним засобом упровадження передових технологій науки й техніки в судочинство та сприяє надійності системи доказування у справі.

У Кодексі адміністративного судочинства України (далі — КАСУ) значно розширено (порівняно з Кодексом України про адміністративні правопорушення) правове регулювання питань використання спеціальних знань як підґрунтя судової експертизи [2; 3]. КАСУ передбачає два варіанти проведення експертизи — за ухвалою суду (зокрема, за клопотанням сторін) і за самостійним замовленням учасників процесу. У першому випадку суд зупиняє провадження у справі на час проведення експертизи, у другому — учасник справи може подати висновок експерта як під час судового розгляду, так і до подання позову до суду [2].

Суд — за клопотанням учасника справи або за власною ініціативою — призначає експертизу у справі за сукупності умов, зазначених у ст. 102 КАСУ, а саме, якщо «для з'ясування обставин, що мають значення для справи,

необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо» та якщо «жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності» [2]. Учасники справи мають право запропонувати суду низку питань, з'ясування яких, на їхню думку, потребує висновку експерта. Остаточні питання, за якими має бути проведена експертиза, визначає суд; проте питання, які ставлять експертові, і його висновок за ними не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

За результатами вирішення клопотання учасників справи суд виносить ухвалу, у якій зазначає підстави проведення експертизи, а також питання, за якими експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій (яким) доручено проведення експертизи, перелік наданих на дослідження матеріалів та інші дані, які мають значення для проведення експертизи. Під час призначення експертизи судом сторони обирають експерта або експертну установу за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у визначений судом строк, то це питання вирішує суд. З урахуванням обставин справи суд також може визначити експерта чи експертну установу самостійно. Якщо в одному документі про призначення експертизи є питання, що стосуються різних видів експертиз, не пов'язаних між собою, керівник установи визначає, які питання підлягають вирішенню у відповідному підрозділі та послідовність їх вирішення.

Як зазначено вище, окрім призначення експертизи судом, передбачена можливість проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 104 КАСУ). Учасник справи, який замовляє експертизу поза межами судового засідання, на власний розсуд обирає відповідного експерта або експертну установу, що проводитиме експертне дослідження, і самостійно ставить питання, які підлягають вирішенню. Якщо позасудове експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи чи зміною його властивостей, експерт має повідомити про це особу, яка до нього звернулася [2].

Експертні дослідження проводять на підставі використання спеціальних знань, яких не мають учасники судового процесу й органи адміністративної юрисдикції, що здійснюють адміністративне провадження. Наведемо приклад: в адміністративному судочинстві поширені такі експертизи, як почеркознавча та технічна документів. Почеркознавча експертиза може встановити виконавця підпису, тексту, а технічна експертиза документів — технічні прийоми та способи їх виготовлення, унесення до них змін. Висновок експерта не може стосуватися правових питань. Саме неможливість вирішити певні питання, що виникають у процесі розгляду справи без застосування спеціальних знань, і є підставою для проведення експертного дослідження, тією основною причиною, яка зумовлює призначення експертизи певним уповноваженим органом (особою) [4].

У разі якщо для правильного прийняття рішення у справі є потреба у спеціальних знаннях у галузях економіки, бухгалтерського обліку, оподаткування, контролю, аналізу господарської діяльності, то призначають судово-економічну експертизу. Аналіз статистичних даних свідчить, що в адміністративному процесі найчастіше звертаються по судову економічну експертизу. За напрямками досліджень економічна експертиза розподіляється на дослідження документів: бухгалтерського, податкового обліку і звітності, про економічну діяльність підприємств і організацій, фінансово-кредитних операцій. Для проведення названих вище досліджень визначено відповідні експертні спеціальності [5].

Коло та зміст питань, які вирішує судово-економічна експертиза, залежить від конкретної справи, специфіки ведення обліку в тій організації, де виявлені ознаки економічного правопорушення — порушені права сторін у господарських відносинах, тобто від експертного завдання. Питання до експерта потрібно ставити в логічній послідовності та зрозуміло, що виключало б їх неоднозначне тлумачення; ці питання також мають належати до компетенції експерта й бути важливими для вирішення справи. Основні завдання та орієнтовний перелік вирішуваних економічною експертизою питань наведено

в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень [6].

Кожний напрям дослідження за певними експертними спеціальностями з економічної експертизи має загальну нормативну базу у своєму кластері. Водночас напрями судової економічної експертизи за різними спеціальностями різняться за предметом, об'єктами та спеціальними методами (методиками) експертного дослідження. Зважаючи на поставлені питання, експерт досліджує лише ті господарські (фінансові) операції, які означив ініціатор проведення експертизи та які належать до предмета доказування. Утім, експерта наділено правом на експертну ініціативу — зазначати у висновку експерта виявлені під час проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і щодо яких йому не були поставлені питання. Однак експерт може скористатися цим правом лише в межах своєї компетенції. Іншими словами, діяльність судового експерта, межі його компетенції, зокрема експерта-економіста, урегульовано процесуальним законодавством. Експерти-економісти, проводячи дослідження, мають діяти відповідно до чинного законодавства, що регулює судово-експертну діяльність. Обов'язок проведення об'єктивного й повного дослідження цілком покладено на конкретного експерта, якому доручено проведення експертизи.

Практика проведення експертиз у Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України свідчить, що найчастіше адміністративні суди призначають експертизи з питань оподаткування (сторони: Державна податкова служба України та суб'єкти господарювання за актами податкових перевірок), підтвердження (спростування) розміру збитків від нестач, розкрадань, завищення цін у разі закупівель за державні кошти, продаж або інше відчуження основних засобів державних установ без відповідних дозволів і погоджень (сторони: Фонд державного майна України й суб'єкти господарювання та бюджетні установи за актами перевірок), правильності нарахувань і виплат заробітної плати й пен-

сій державним службовцям, суддям, військовослужбовцям тощо.

Питання, винесені на вирішення, експерт-економіст розв'язує на основі документів, які підтверджують господарські операції, з урахуванням вимог чинного законодавства, якими врегульовано їх здійснення. Якщо питання експертизи стосуються оподаткування, то дослідження проводять за документами й відповідно до вимог чинного податкового законодавства за певний період; у разі вирішення питань, пов'язаних із пенсіями, — пенсійного законодавства. Якість і повнота висновку експерта, його доказовість залежать від надання на дослідження повного пакета документів, особливо первинних, що підтверджують факти виконання господарських операцій.

Об'єктами дослідження в судово-економічній експертизі є документи, що містять дані про матеріальні, трудові та фінансові ресурси, процеси господарської діяльності та бухгалтерський облік і податкову звітність (первинні документи, реєстри бухгалтерського й податкового обліку, форми бухгалтерської, податкової та статистичної звітності). Такими документами можуть бути: договірні, статутні й реєстраційні документація, рахунки, прибуткові й видаткові накладні (ордери), акти приймання-передачі виконаних робіт і послуг, довіреності, касові й банківські документи (розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення та вимоги), векселі й інші цінні папери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, матеріали інвентаризації, табелі, трудові договори, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні оборотні відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, баланси й інші первинні та зведені документи бухгалтерського обліку.

Якщо ведення обліку здійснюють на електронних носіях, то експертові надають документи з таких носіїв (роздруківки реєстрів бухгалтерського та податкового обліку). До об'єктів судово-економічної експертизи належать також розрахунки економічних показників, матеріали оцінки майнових комплексів підприємств, орендних відносин тощо.

Під час призначення судової експертизи необхідно визначити її предмет. Це ті обставини та фактичні дані, які мають значення для справи та які можна з'ясувати під час експертного дослідження за допомогою застосування відповідних спеціальних знань. Предмет судової експертизи реалізовано в питаннях, винесених на вирішення експертів. Отже, важливим є формулювання питань до судового експерта. Слід урахувати, що на вирішення експертизи виносять тільки ті питання, для розв'язання яких необхідні спеціальні наукові, технічні або інші знання. Кількість і зміст питань визначає ініціатор призначення експертизи.

Отже, будь-яка експертиза є дослідженням конкретного об'єкта з метою вирішення не власне наукового, а прикладного завдання. Характерною ознакою експерт-

ного дослідження є застосування особливих, спеціалізованих експертних методик, розроблених досвідченими науковцями та судовими експертами. Судова експертиза має чітко регламентований порядок проведення, зумовлений специфікою предмета дослідження і сферою застосування спеціальних знань. В Україні функціонує Реєстр атестованих методик проведення судових експертиз, відповідно до якого експерти застосовують конкретні методики для виконання певного завдання [7]. Послугуються також рекомендованою науково-технічною та довідковою літературою з переліків [8], які Міністерство юстиції затверджує відповідним наказом, а також іншими інформаційними джерелами. Це забезпечує уніфікований підхід до отримання достовірних результатів різними експертами.

Перелік джерел посилання

1. Іванов А. В. Експерт у провадженні у справах проадміністративні правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2009. 188 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 28.01.2026).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 28.01.2026).
4. Романенко Л. М. Визначення поняття «спеціальні знання» як невід'ємної частини поняття «експерт» та «судова експертиза» в адміністративному процесі. Право і суспільство. 2011. № 4. С. 94—99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_4_22 (дата звернення: 28.01.2026).
5. Порядок проведення Центральною експертно-кваліфікаційною комісією при Міністерстві юстиції України атестації судових експертів : затв. наказ. Мін'юсту України від 06.05.2025 р. № 1224/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0694-25#Text> (дата звернення: 28.01.2026).
6. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 28.01.2026).
7. Реєстр методик проведення судових експертиз : офіц. вебсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 28.01.2026).
8. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз : наказ Мін'юсту України від 08.05.2018 р. № 1467/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30115> (дата звернення: 28.01.2026).